

Agnieszka Bień-Kacała, Tomasz Kacała

Działania psychologiczno-dezinformacyjne rosyjskich służb specjalnych

SŁOWA KLUCZOWE:

propaganda, dezinformacja, działania/operacje informacyjne, działania/operacje psychologiczne, dywersja

Wstęp

Federacja Rosyjska niewątpliwie należy do kluczowych graczy na arenie międzynarodowej. W niniejszym opracowaniu pragniemy przyrzeć się pewnemu wycinkowi działań prowadzonych przez władze tego państwa. W tym celu przybliżymy pojęcia działań psychologicznych, propagandy i dezinformacji. Następnie wprowadzimy pewien kontekst historyczny dla tytułowego tematu oraz wskażemy obecną aktywność Federacji Rosyjskiej o wymiarze informacyjno-psychologicznym oraz potencjał tego państwa. W podsumowaniu postaramy się sformułować wnioski na przyszłość.

Kluczowe pojęcia dla działań informacyjnych i psychologicznych

Pojęcie działań psychologicznych odnosi się do działań prowadzonych w środowisku informacyjnym z zamiarem wywarcia określonego wpływu na jednostki, a nawet całe grupy społeczne i wywołania tym samym określonych, pożądanych przez podmiot prowadzący tego typu działania

postaw i zachowań¹. Działania psychologiczne postrzegane są zarówno w ujęciu czynnościowym (prowadzenie działań psychologicznych i ich wykorzystanie w operacjach wojskowych), jak i strukturalnym (centra, grupy i jednostki działań psychologicznych wraz z ich umiejscowieniem w strukturze sił zbrojnych wybranych państw).

O działaniach psychologicznych mówimy w przypadku sił zbrojnych państw, które możemy zaliczyć do kręgu liberalnych demokracji². W tym przypadku wyznacznikiem tego rodzaju działań jest transparentność, uczciwość i zgodność rozpowszechnianego przekazu z prawdą. Istotnym obwarowaniem jest także zakaz prowadzenia działań psychologicznych wobec obywateli własnego państwa lub obywateli państwa sojuszniczego. Dotyczy to również oddziaływania na żołnierzy własnych i sojusznicznych sił zbrojnych. Zasady te znajdują swoje odzwierciedlenie w doktrynie działań psychologicznych Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Istnieje jednakże odmienna filozofia prowadzenia działań w środowisku informacyjnym³, która nie jest ograniczona zasadami narzucanymi systemem wartości liberalnych. Najlepszym przykładem państwa prowadzącego tego rodzaju działania jest Federacja Rosyjska⁴. Stosuje ona bardzo zróżnicowane środki kształtowania polityki międzynarodowej, w tym

¹ Szerzej na temat działań psychologicznych: T. Kacała, *Działania psychologiczne w Siłach Zbrojnych RP*, wyd. AON, Warszawa 2014; tenże, *Współczesne działania psychologiczne – Stany Zjednoczone*, „Zeszyty Naukowe AON” nr 2 (95), Warszawa 2014.

² Liberalna demokracja kojarzona jest z państwem, w którym ustrój państwa wyznaczany jest przez wolne wybory oraz przez zasadę państwa prawa, podział władzy, a także gwarancje statusu jednostki, przede wszystkim w postaci wolności słowa, zgromadzeń, sumienia i wyznania oraz ochronę własności prywatnej, F. Zakaria, *The Future of Freedom. Illiberal democracy at Home and Abroad*, New York 2007, s. 17–27. Autor proponuje jednak zrewidowanie równowagi między liberalizmem i demokracją w kontekście współczesnych zagrożeń, takich jak terroryzm, niż demograficzny czy też migracje. W konsekwencji prawo powinno wyznaczać granice wolności, a wartością centralną w zarządzaniu państwem powinien być „sprawny rząd”.

³ Szerzej na temat środowiska informacyjnego: T. Kacała, *Military Leadership in the Context of Challenges and Threats Existing in Information Environment*, „Journal of Corporate Responsibility and Leadership” 2015, vol. 2, issue 1 oraz tenże *Podstawowe założenia Koncepcji komunikacji strategicznej w Siłach Zbrojnych RP*, Kwartalnik „Bellona” 2015, nr 2 (681).

⁴ Opisywana jest niekiedy jako demokracja nieliberalna – państwo, w którym organy wyłaniane są w wyborach, natomiast daleko idącym prawnym ograniczeniom poddane są wolności obywatelskie, F. Zakaria, *The Future of Freedom...*, s. 89–118. Szerzej na temat ustroju Federacji Rosyjskiej: J. Zaleśny, *Duma Państwowa a Rząd w Federacji Rosyjskiej. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego*, Warszawa 2015.

w szczególności w jej wymiarze informacyjnym. Działania tego rodzaju określa się mianem działań informacyjno-psychologicznych. Polegają one na skoordynowanym użyciu szerokiej gamy instrumentów kształtujących przestrzeń publiczną rosyjskiej polityki zagranicznej, polityki bezpieczeństwa oraz polityki wewnętrznej. Działania tego rodzaju odbiegają w swoich podstawowych założeniach od wspomnianych wcześniej, prowadzonych w duchu poszanowania praw jednostki i zasad funkcjonowania społeczeństwa demokratycznego, działań psychologicznych. Rosyjskie działania informacyjno-psychologiczne oparte są na dwóch zasadniczych fundamentach: dezinformacji i propagandzie⁵.

Podstawowe założenia działań dezinformacyjnych i propagandowych

Ogólnie rozumiana dezinformacja odnosi się do pewnego rodzaju informacji, a mianowicie informacji fałszywej, kłamliwej lub rzekomej, która wprowadza w błąd odbiorcę. Zasadniczym założeniem interpretacyjnym pojęcia „dezinformacja” jest jej celowość – nieprawdziwa informacja jest przekazywana po to, aby osiągnąć określony efekt, dać odbiorcy wiedzę pozorną, bezużyteczną lub wręcz szkodliwą, która następnie posłuży do podejmowania przez wspomnianego odbiorcę błędnych decyzji, korzystnych z punktu widzenia podmiotu dezinformującego. Niewykluczone jest także osiągnięcie efektu niezamierzonego, wynikającego z błędnego zrozumienia treści informacyjnej przez odbiorcę, lub jej zniekształcenia (np. w trakcie transmisji radiowej)⁶.

Natomiast „propaganda” jest powszechnie kojarzona z praktyką okłamywania całych społeczeństw przez władze państwowe, szczególnie funkcjonujące w państwach totalitarnych takich jak ZSRR czy narodowosocjalistyczne Niemcy⁷. Jako taka skierowana była do potencjalnego przeciwnika lub opinii międzynarodowej, ale przede wszystkim do własnego społeczeństwa. W związku z tym, że propaganda państwowa posługiwała się najnowszymi osiągnięciami ówczesnej techniki komuni-

⁵ Zob. także w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa T. Kacała, *Dezinformacja i propaganda w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2015, nr 2 (24).

⁶ M. Wrzosek, *Dezinformacja jako komponent operacji informacyjnych*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2005, s. 8.

⁷ B. Dobek-Ostrowska, J. Frasz, B. Ociepka, *Teoria i praktyka propagandy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 5.

kowania społecznego, rodziło to powszechne przekonanie o kłamliwości rozpowszechnianego przekazu wyrażające się m.in. bardzo popularnym w latach 80. (także w Polsce) hasłem: „telewizja kłamie”.

Niemniej jednak w odniesieniu do dezinformacji i propagandy wątpliwe może być utożsamianie przekonań ugruntowanych w świadomości społecznej z ustalonym znaczeniem omawianych pojęć w literaturze przedmiotu.

Termin „dezinformacja” może być pojmowany w węższym i szerszym znaczeniu. Węższe znaczenie „dezinformacji” odnoszone jest najczęściej do wprowadzenia w błąd i wpływania⁸. Niemniej jednak nie należy tych kategorii traktować jako tożsamy. Zasadniczo wprowadzenie w błąd jest czynnością jednorazową, która odnosi się do konkretnej sytuacji czy też konkretnego zadania. W przypadku wprowadzenia w błąd zakłada się pewnego rodzaju „amatorszczyznę”, wykorzystanie szerokiego wachlarza środków z zamiarem wmówienia określonych rzeczy określonym osobom. Dezinformacja natomiast charakteryzuje się systematycznością działań, profesjonalnym ich przygotowaniem i organizowaniem oraz konsekwentnym wykorzystaniem środków masowego przekazu. Dezinformuje się całe populacje, a nie poszczególne osoby. Podobnie jest w przypadku wpływania, które postrzegane jest jako działanie niezorganizowane i doraźne. W porównaniu z wpływaniem dezinformacja to realizacja konsekwentnego programu, którego celem jest zastąpienie poglądów zidentyfikowanych w świadomości, a nawet podświadomości masowego odbiorcy. Zastępowane są poglądy, które zostały uznane przez dezinformatora za niekorzystne. Ich miejsce zastępuje odpowiednio dobrana narracja, wcześniej przygotowana przez podmiot dezinformujący.

W szerszym znaczeniu, dezinformacja to techniki wpływania na ludzi⁹. Wynika to z dwóch zasadniczych powodów. Z reguły dezinformatorzy są członkami grup (organizacji, instytucji, agencji, jednostek wojskowych), które prowadzą działania zarówno w sferze wpływu i szeroko rozumianej dezinformacji. Grupy te z reguły są związane z działalnością kontrwywiadowczą. Drugim powodem jest, jednakowe w obu przypadkach, postrzeganie celu. Istotą działań dezinformacyjnych jest bowiem wprowadzenie do opinii publicznej (obiegu informacyjnego) odpowiedniego katalizatora zachowań społecznych. Kluczem jest tu zachowanie pozorów spontaniczności.

⁸ V. Volkoff, *Dezinformacja – oręż wojny*, Wydawnictwo Delikon, Warszawa 1991, s. 8.

⁹ Tamże.

Dezinformacja może mieć wymiar strategiczny albo taktyczny. Dezinformacja strategiczna opiera się na systematycznym rozpowszechnianiu fałszywych sygnałów politycznych i informacji oraz fabrykowaniu przekazu w celu uzyskania nieprawdziwego obrazu sytuacji skutkującego jej błędną oceną. Dezinformacja taktyczna jest w swoich założeniach zbliżona do wprowadzenia w błąd. Ma ona bowiem wciąż walor celowej działalności o charakterze planowym, chociaż jej horyzont czasowy należy rozpatrywać raczej w wymiarze miesięcy niż lat.

Szczególnym rodzajem dezinformacji jest w tym kontekście dezinformacja wojskowa. Jest ona definiowana jako „zamierzone przekazywanie (...) przygotowanych (fałszywych) informacji, pogłosek, specjalnie opracowanych dokumentów oraz demonstrowanie działań wojsk, których celem jest wprowadzenie w błąd przeciwnika w odniesieniu do prawdziwych zamierzeń, planów i przedsięwzięć o znaczeniu militarnym”¹⁰. Dezinformacja wojskowa stanowi element kluczowy w uzyskiwaniu efektu zaskoczenia i warunkuje osiągnięcie powodzenia prowadzonych działań (operacji).

O ile kwestia jednoznaczności interpretacji natury dezinformacji nie pozostawia żadnych wątpliwości, to w przypadku propagandy nie jest to już tak oczywiste. Słowo „propaganda” można odnaleźć w bulli papieża Grzegorza XV (z 1622 r.), powołującej do życia *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, czyli instytucję, której zadaniem było krzewienie (propagowanie) wiary katolickiej. W późniejszych wiekach, szczególnie w pierwszej połowie XX wieku słowo to zaczęło być kojarzone z oddziaływaniem informacyjnym prowadzonym przez III Rzeszę i Związek Radziecki. Do powszechnego obiegu weszły takie zestawienia frazeologiczne jak „propaganda hitlerowska” czy „propaganda sowiecka/komunistyczna”. Na uwagę zasługuje tu jednak fakt, iż zbrojne ramię polskiego państwa podziemnego – Armia Krajowa – powołała w swoich strukturach komórkę odpowiedzialną za tego rodzaju działalność. Komórka ta nosiła nazwę Biuro Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK (BIP KG AK). Stąd trudno mówić o jednoznacznie negatywnych skojarzeniach związanych z tym terminem¹¹.

Zakreślając ramy definicyjne propagandy warto odwołać się między innymi do autorów amerykańskich, dla których propaganda to „zręczne

¹⁰ M. Wrzosek, *Dezinformacja – skuteczny element walki informacyjnej*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 2 (87), s. 23.

¹¹ Przykłady współczesnych działań propagandowych zostały omówione w: T. Kacała, *Współczesne działania propagandowe*, „Przegląd Wojsk Lądowych” 2010, nr 1 (031).

posługiwanie się obrazami, sloganami i symbolami, odwołujące się do naszych uprzedzeń i emocji; jest komunikowaniem pewnego punktu widzenia, mającym na celu skłonienie odbiorcy do dobrowolnego przyjęcia tego punktu widzenia za swój”¹². W polskiej literaturze przedmiotu można odnaleźć nieco inne określenie istoty propagandy. Według B. Dobek-Ostrowskiej jest to „technika wpływania na zachowania obywateli, kierowania opinią publiczną i manipulowania. [Propaganda] Opiera się na najnowszych osiągnięciach naukowych i wynikach badań empirycznych w zakresie psychologii społecznej, socjologii, politologii, teorii komunikowania i innych naukach społecznych”¹³. Natomiast H. Kula definiuje propagandę jako „celowe upowszechnianie wiadomości, opinii, poglądów, teorii, wyjaśniających otaczającą rzeczywistość i zjawiska życia społecznego”¹⁴.

Rozwój działań dezinformacyjno-propagandowych w ZSRR

Jednym z kluczowych beneficjentów rozwoju dezinformacji i propagandy, a jednocześnie motorem tego rozwoju, była od samego początku Rosja Radziecka, a następnie ZSRR. Władze tego państwa przywiązywały ogromną wagę do tego typu oddziaływania, czego najlepszym przykładem było memorandum skierowane w 1921 roku przez kluczowego teoretyka komunizmu Władimira Iljicza Uljanowa do komisarza spraw zagranicznych Gieorgija Wasyljewicza Cziczierina. W memorandum tym Lenin opisuje światło środowiska w Europie Zachodniej i Ameryce jako „głuchoniemych”. Ma to wynikać z faktu, że nie są one w stanie zrozumieć aktualnie panującej sytuacji, ani rzeczywistego układu sił. W związku z tym proponuje się zastosowanie „specjalnych działań”, które mogą przyspieszyć zwycięstwo bolszewików nad krajami kapitalistycznymi. Działania te mają obejmować ogłoszenie fikcyjnego rozdzielenia rządu i jego organów od partii i jej Biura Politycznego oraz Kominternu, który powinien być przedstawiany jako niezależny organ polityczny jedynie „tolerowany” na terytorium ZSRR. Kolejnym krokiem ma być wyrażenie przez władze ZSRR chęci nawiązania stosunków z krajami kapitalistycznymi opartych na zasadzie nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne.

¹² A. Pratkanis, E. Aronson, *Wiek propagandy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 17.

¹³ B. Dobek-Ostrowska, J. Frasz, B. Ociepka, *Teoria i praktyka propagandy...*, s. 32.

¹⁴ H.M. Kula, *Propaganda współczesna. Istota – właściwości*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 82.

Pozwoli to na przeniknięcie wysłanników Kominternu i organów wywiadowczych partii bolszewickiej pod przykrywką przedstawicielstw dyplomatycznych, kulturalnych i handlowych. Zgodnie z utrwalonymi w literaturze poglądami Lenina, mówienie prawdy jest małostkowym przesądem burżuazyjnym, podczas kiedy zamierzony cel często usprawiedliwia kłamstwo¹⁵.

W okresie wojny polsko-radzieckiej w latach 1920–1921 Lenin promował pomysł określany przez niego mianem „planu doskonałego”¹⁶. Miał on polegać na dokonywaniu czystek na terenach zajętych przez Armię Czerwoną. Odpowiedzialne za to organy radzieckiego aparatu bezpieczeństwa miały podawać się za „zielonych”, czyli zbuntowanych chłopów odrzucających zarówno rację „białych”, jak i ideologię „czerwonych”. Czystki miały obejmować kułaków, księży, obszarników. Ceną ustaloną za każdego powieszzonego miało być sto tysięcy rubli, co na ówczesne warunki nie stanowiło kwoty wygórowanej.

Druga wojna światowa była okresem intensywnych działań dezinformacyjnych i propagandowych prowadzonych przez Związek Radziecki i Armię Czerwoną. Aktywności tego rodzaju miały wymiar bezpośrednich działań sił zbrojnych, takich jak agitacja, maskowanie ważnych obiektów wojskowych, budowa pozorowanych lotnisk i rejonów ześrodkowania wojsk. Efektem tego było doprowadzenie do sytuacji, w której, według ocen źródeł radzieckich, 2/3 wszystkich nalotów przeprowadzonych przez lotnictwo niemieckie na lotniska radzieckie w latach 1942–1945 było w istocie nalotami na lotniska pozorne¹⁷.

Podobna sytuacja miała miejsce w ramach wsparcia realizacji operacji „Bagration” przez Armię Czerwoną w 1944 roku. W ramach przygotowania dezinformacyjnego do wspomnianej operacji, ugruntowane zostały błędne przekonania wywiadu niemieckiego dotyczące m.in. liczebności dywizji radzieckich, dokonano skrytego przetrzutu sił, utworzone zostało fikcyjne zgrupowanie wojsk w innym miejscu frontu, pozorowano ożywioną korespondencję radiową, wykorzystano partyzantów i członków ruchu oporu do rozpoznania jednostek Wehrmachtu stacjonujących w Estonii i Białorusi oraz na Łotwie. Ponadto zainicjowane zostały działania partyzantów na pozornych kierunkach uderzenia Armii Czerwonej i rozpowszechniano pogłoski wśród ludności cywilnej na okupowanych terenach.

¹⁵ V. Volkoff, *Dezinformacja...*, s. 25.

¹⁶ Tamże, s. 120.

¹⁷ M. Wrzosek, *Dezinformacja jako komponent operacji informacyjnych...*, s. 19.

Praktycznie od końca drugiej wojny światowej trwał wyścig zbrojeń prowadzony w cieniu groźby wybuchu konfliktu jądrowego. Według szacunków, pomimo dysponowania przez USA i ZSRR bronią jądrową, aż do lat siedemdziesiątych nie można mówić o pełnej równowadze potencjałów w tej sferze. ZSRR, będąc *de facto* słabszym pod tym względem krajem, musiał przystąpić do wdrożenia środków wojny dywersyjnej – zaangażować intelekt przeciwko sile. Zgodnie z tą koncepcją, przypisuje się Józefowi Wisarionowiczowi Dżugaszwiliemu wynalezienie „wojny zastępczej”¹⁸. W ramach tego rodzaju wojny podejmowane były działania defensywne, które doprowadziły do stworzenia i utrzymania „żelaznej kurtyny” chroniącej Związek Radziecki przed ewentualną agresją oraz działania ofensywne, które zapewniły temu państwu dostęp do ciepłych mórz oraz obecność i wpływy w każdym miejscu na kuli ziemskiej.

Wojna zastępcza prowadzona przez Związek Radziecki miała polityczny i wywrotowy charakter. Umiejętne jej prowadzenie nie stanowiło problemu dla władz radzieckich, ponieważ przywódcy państwa, ministrowie i szefowie służb specjalnych rozpoczynali swoje kariery jako tajni agenci polityczni. Dysponowali oni także doświadczeniem, które wcześniej pozwoliło im zdobyć władzę i zyskać za granicą sympatyków, sojuszników i wspólników. Wynikało to po części z propagowania ideologii, której wielką zaletą jest uniwersalność. W każdym kraju na świecie znaleźć można osoby niezadowolone, uciśnione, wykorzystywane lub wykluczone, których działania, zmiany postaw i zachowań można napędzić obietnicą poprawy ich sytuacji. Stosowanie tego rodzaju oddziaływania psychologicznego stanowiło istotną innowację, swoisty „towar eksportowy” Kraju Rad. Co więcej, prosty przekaz „sprawiedliwego podziału” wielokrotnie wygrywał w historii z propozycją wprowadzenia demokracji oraz liberalizmu gospodarczego. Efektem tego była współpraca państw demokratycznych, w tym USA, z krajami kierującymi się określonego rodzaju korzyściami ekonomicznymi bądź politycznymi w różnych miejscach świata. Związek Radziecki mógł liczyć na fanatycznych zwolenników, „duchowe kolonie” i posłuszne władzom w Moskwie kierownictwo zagranicznych partii komunistycznych.

Istotnym elementem zarówno dezinformacji, jak i propagandy jest dywersja, która do drugiej wojny światowej uchodziła za uzupełnienie wojny konwencjonalnej prowadzonej przy użyciu środków walki. W okresie „zimnej wojny” dywersja stała się podstawowym rodzajem

¹⁸ V. Volkoff, *Dezinformacja...*, s. 72.

broni stosowanej przez Związek Radziecki. W przypadku braku możliwości dokonania bezpośredniej agresji zbrojnej na dany kraj, zgodnie z założeniami działań dywersyjnych, należy zainicjować proces osłabiania władzy przy użyciu dobrze wyszkolonych dywersantów¹⁹. Małe grupki partyzantów (bojowników), przedstawiane jako spontaniczne powoływane milicje lub autonomiczne siły zbrojne, podejmują wówczas nowy typ działań bojowych określając je jako „wojnę rewolucyjno-wyzwoleńczą”, a jednocześnie dążą do przyspieszenia procesu rozkładu kraju i objęcia władzy.

Współczesne rosyjskie działania informacyjno-psychologiczne (studium przypadku)

Działania informacyjno-psychologiczne, bazujące na omawianych wcześniej założeniach prowadzone są przez Federację Rosyjską od lat i bywają często określane mianem „wojny informacyjno-psychologicznej”. Najlepszym przykładem tego typu działań były i nadal pozostają działania prowadzone wobec Ukrainy i jej sił zbrojnych.

Pierwotnie celem rosyjskich działań informacyjno-psychologicznych było zwalczanie „pomarańczowej dżumy”, jak zgodnie z przyjętą narracją określana była „pomarańczowa rewolucja”, a następnie wspieranie obozu Wiktora Janukowycza na przełomie 2003 i 2004 roku oraz w 2010 roku. Geopolitycznym tłem tych działań było dążenie do utworzenia Eurazji jako gigantycznej strefy wpływów Rosji z Moskwą stanowiącą centralny ośrodek decyzyjny.

Na przeszkodzie do realizacji tego celu stanęła suwerenna Ukraina ze swoimi dążeniami do uczestnictwa w kluczowych dla Europy organizacjach o ponadnarodowym (UE) oraz międzynarodowym (NATO) charakterze. Wielu polityków i publicystów rosyjskich traktowało natomiast Ukrainę jako państwo sezonowe, ułomne, w którego granicach funkcjonują narody reprezentujące przeciwstawne orientacje geopolityczne i cele²⁰. Stąd też uzasadniano racje dotyczące odmiennych rozwiązań przewidywanych dla tego państwa.

Jeden z czołowych przedstawicieli rosyjskiej geopolityki, Aleksandr Dugin, w 2013 roku przedstawił zarys trzech scenariuszy integracji Ukra-

¹⁹ Tamże, s. 94.

²⁰ J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2014, s. 21.

iny z Rosją. Według pierwszego z nich dokonuje się podziału Ukrainy na dwie strefy, zachodnią i południowo-wschodnią w celu uniknięcia rzekomo realnej groźby wybuchu wojny domowej. Drugi scenariusz zakładał rodzaj „gry” z pragmatycznymi władzami Ukrainy znajdującej się w stanie kryzysu społeczno-ekonomicznego w celu przekonania ich do projektu eurazjatyckiego. Ukraina uległaby wówczas presji okoliczności lub obietnicom uzyskania korzyści politycznych, ekonomicznych i energetycznych. Trzeci ze scenariuszy, określany przez A. Duginą jako awangardowy, miałby polegać na wykorzystaniu zachodnioukraińskich nacjonalistów, którzy z definicji nie podzielają takich wartości jak liberalizm, indywidualizm, tolerancja, wielokulturowość czy prawa człowieka, a także stanowią główną przeszkodę w realizacji eurazjatyckiego projektu integracyjnego. W ramach realizacji założeń tego wariantu należy „spróbować przekształcić truciznę w lekarstwo, a wroga – w przyjaciela, bowiem Związek Eurazjatycki [nazwa podmiotu powstałego w wyniku realizacji projektu eurazjatyckiego – przyp. autorów] jest pomyślany jako model zachowujący tradycje i specyfikę kulturową poszczególnych wspólnot i narodów”²¹.

W ramach analizy przeprowadzonej przez J. Darczewską w odniesieniu do omawianego konfliktu dokonano istotnych ustaleń, które warto w tym miejscu przybliżyć²². Zgodnie z nimi, w interesującym nas wymiarze informacyjno-psychologicznym I. Panarin, rosyjski naukowiec i były funkcjonariusz KGB, zakwalifikował działania na Krymie jako „informacyjną wojnę obronną”. Charakteryzując przebieg tej operacji, określił ją jako operację kombinowaną obejmującą działania medialne, dyplomatyczne, finansowo-ekonomiczne i wojskowe, które zostały właściwie zaplanowane i odpowiednio skoordynowane. Z kolei generał major A. Michajłow, były szef Zarządu FSB ds. Kontaktów ze Społeczeństwem, w swoim wystąpieniu wskazał precyzyjną datę zakończenia operacji krymskiej – 16 marca, czyli w dniu przeprowadzenia referendum dotyczącego dalszych losów półwyspu. Wyliczył on podstawowe instrumenty krymskiej „wojny informacyjnej”: czynnik psychologiczny (presja i zastraszanie), bezpośrednie zaangażowanie kluczowych decydentów (prezydent FR Władimir Władimirowicz Putin), szantaż oraz sankcje. Ponadto stwierdził, że tego rodzaju działania obejmują liczne elementy składowe, tak w „realu”, jak

²¹ A. Dugin, *Ewrazijskij projekt i jego ukraińska problema* (www.odnako.org/magazine/material/ewrazijskiy-proekt-i-ego-ukrainskaya-problema) (25.06.2016).

²² J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej...*, s. 24.

i w przestrzeni wirtualnej, służące do blokowania wpływu przeciwnika i wywierania presji na wyselekcjonowane obiekty.

Zgodnie z opiniami ekspertów, rosyjskie działania na Krymie w sposób wyraźny nawiązują do propagandy specjalnej prowadzonej w czasie „zimnej wojny” przez Związek Radziecki. Wspomniane działania charakteryzowało stosowanie zasad prowadzenia skutecznych działań propagandowych, do których zaliczyć należy: zasadę masowego i długotrwałego oddziaływania (stosowanie stereotypów „pomarańczowej dżumy” i „banderowców” – od 2003 roku), zasadę informacji pożądanej (Rosjanie i ludność posługująca się językiem rosyjskim uwierzyła w nieprawdziwą informację o wprowadzeniu zakazu używania tego języka), zasadę emocjonalnego pobudzenia (doprowadzenie obiektów oddziaływania do stanu wyłączenia racjonalności postępowania, inicjowanie zachowań silnie emocjonalnych), zasadę zrozumiałości (uproszczenie przekazu informacyjnego i podanie go w oparciu o wyrażenia wartościujące takie jak „rusofob”) oraz zasadę rzekomej oczywistości (wywoływanie i utrwalanie bezpośrednich skojarzeń ze stereotypami oraz mitami: banderowcy – faszyzm, Majdan – chaos)²³. Stosowanie tych zasad jest zdecydowanie ułatwione w przypadku sprawowania przez państwo kontroli nad środkami przekazu, co faktycznie ma miejsce w Federacji Rosyjskiej²⁴.

Bardzo dobrym przykładem czynnej dezinformacji prowadzonej w odniesieniu do międzynarodowej opinii publicznej były tzw. „zielone ludziki”, czyli żołnierze wojsk specjalnych i aeromobilnych Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej działający na Krymie. Żołnierze występowali bez oznaczeń przynależności narodowej i organizacyjnej. Wykorzystując zaawansowaną rosyjską technikę wojskową skutecznie przejęli kontrolę nad kluczowymi obiektami infrastruktury krytycznej na Półwyspie Krymskim (np. lotnisko w Simferopolu). „Zielone ludziki” były określane przez rosyjskie media jako „krymskie siły samoobrony”, a ich działania zostały następnie wykorzystane w propagandzie rosyjskiej jako „pomoc przyjaznych ludzi”, czyli „pokojowa alternatywa” dla krwawych zająć, które miały miejsce na Majdanie w Kijowie.

Dodatkowym elementem charakterystycznym dla rosyjskich działań informacyjno-psychologicznych jest określona symbolika. W przypadku działań prowadzonych przez Rosjan na Ukrainie są to czerwone kurtki, wstążki świętego Jerzego, flagi rosyjskie. Symbolika pełni w propagandzie

²³ Tamże.

²⁴ H. Kula, *Propaganda współczesna...*, s. 54.

rolę konsolidującą, a w przypadku działań prowadzonych w ramach tzw. wojny hybrydowej także rozpoznawczą (identyfikującą).

Potencjał rosyjskich działań informacyjno-psychologicznych

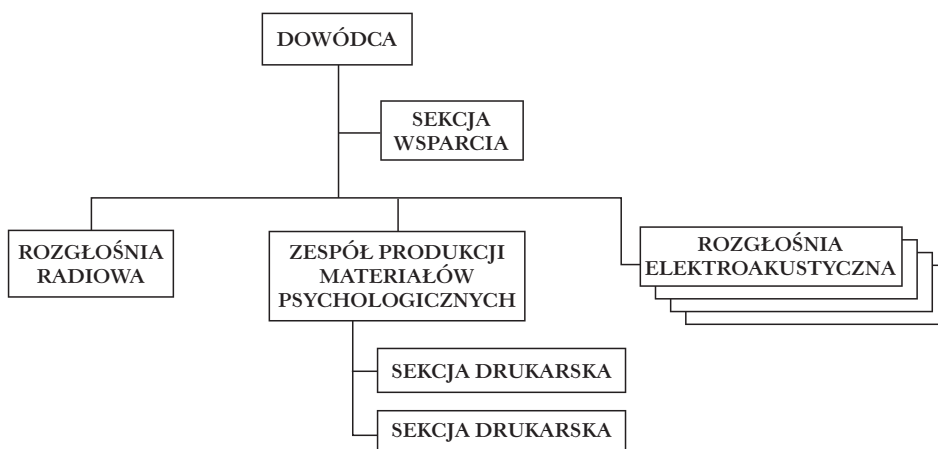
Rosyjskie działania informacyjno-psychologiczne dysponują niezwykle rozbudowanym potencjałem strukturalno-technicznym. Na podstawie dokonanych analiz można przyjąć, że Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej dysponują strukturami odpowiedzialnymi za prowadzenie tego typu działań na każdym poziomie kierowania i dowodzenia. Na poziomie rosyjskiego ministerstwa obrony funkcjonuje Centrum Informacji i Komunikacji Zagranicznej. Odpowiedniki tej instytucji odnaleźć można na niższych poziomach struktury rosyjskiego resortu obrony, czyli na poziomie Sztabu Generalnego FR, okręgu wojskowego (np. Zachodniego Okręgu Wojskowego), dowództwa floty (np. Floty Bałtyckiej). Poziom taktyczny obejmuje grupy działań psychologicznych samodzielnych brygad zmotoryzowanych (130 Brygada Zmotoryzowana), brygad działań specjalnych (ros. *Specjalnoje Naznaczenije* – SPECNAZ) i pułków powietrznodesantowych (45. Pułk Powietrznodesantowy). Znamienny jest fakt, iż rosyjskie działania psychologiczne są ściśle powiązane ze strukturami wywiadowczymi (ros. *Gławnoje Razwiedywatjelnoje Uprawlenie* – GRU)²⁵.

Grupa działań psychologicznych wspierająca 130 Brygadę Zmotoryzowaną Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej liczy około 30 osób. W jej strukturze znajduje się rozgłośnia radiowa, zespół produkcji materiałów psychologicznych (drukowanych) oraz cztery rozgłośnie elektroakustyczne. Ponadto potrzeby administracyjno-logistyczne obsługiwane są przez odpowiednich specjalistów tworzących sekcję wsparcia (rys. 1).

Grupa działań psychologicznych stanowiąca element struktury 45. Pułku Powietrznodesantowego posiada nieco odmienną strukturę. W jej skład wchodzi bowiem rozgłośnie elektroakustyczne oraz studio telewizyjne na podwoziu GAZ 66. Grupa ta dysponuje zdolnością do nadawania programów telewizyjnych, które mogą być odbierane w odległości do 10 km od miejsca rozwinięcia nadajnika.

²⁵ Dane zebrane w ramach wywiadu eksperckiego przeprowadzonego z uczestnikami spotkań Grup Roboczych NATO ds. Operacji Informacyjnych, Operacji Psychologicznych i Konferencji nt. Komunikacji Strategicznej, które odbyły się w kwietniu 2014 r. w Ontario (Kanada) i w październiku 2014 r. w Splicie (Chorwacja).

Rys. 1. Modelowa struktura rosyjskiej grupy działań psychologicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów ze spotkania Grupy Roboczej NATO ds. Operacji Informacyjnych (Ontario, Kanada, kwiecień 2014 r.).

Kolejną jednostką Sił Zbrojnych FR, której zasadniczym zadaniem jest prowadzenie operacji psychologicznych jest jednostka nr 03126 stacjonująca w Siertalowie koło Sankt Petersburga. Wymagania określone dla rosyjskich żołnierzy działań psychologicznych przewidują znajomość języków obcych (specjalność wojskowa 093500). W związku z tym, w 2011 r., przeszkolono 35 oficerów w ramach studiów prowadzonych przez Petersburski Uniwersytet Państwowy (Wydział Zachodni – 19 oficerów, Wydział Filologiczny – 11 oficerów, Wydział Sztuk Pięknych – 4 oficerów i Wydział Stosunków Międzynarodowych – 1 oficer). Jedną z jednostek naukowo-badawczych wspomnianego uniwersytetu, Wydział Nauk Wojskowych, w 2013 roku kształciła dwa plutony (ok. 60 osób) na kierunku operacje psychologiczne (specjalność 093500).

Wyposażenie rosyjskich działań informacyjno-psychologicznych obejmuje środki tradycyjne, jak również najnowsze osiągnięcia techniki wojskowej. Najlepszym przykładem wykorzystania nowoczesnych środków rozpowszechniania produktów psychologicznych jest bezzałogowy aparat latający TU-143. Stanowi on zasadniczy element systemu rozpoznawczego BP-3. Masa aparatu wynosi 1600 kg, prędkość – ok. 900 km/h, pułap – od 50 do 5000 m i zasięg do 180 km przy maksymalnym czasie lotu, który nie przekracza 13 minut. TU-143 napędzany jest silnikiem raketowym TPD TP3-117. Aparat ten ma wiele zastosowań. Jednym z nich jest rozpowszechnianie produktów psychologicznych o łącznej masie 19 kg, które są podzielone na 11 pakietów. Rozpowszechnianie

odbywa się w trakcie lotu aparatu poprzez wykorzystanie trzech gniazd kadłuba – jednocześnie lub kolejno.

Kolejnym przykładem elementu wyposażenia rosyjskich działań psychologicznych jest rozgłośnia elektroakustyczna ZS-88. Moc znamionowa głośników rozgłośni wynosi 1000 W, a deklarowany zasięg rozpowszechniania komunikatu (jego słyszalność i zrozumiałość) – 6 km. Rozgłośnia elektroakustyczna ZS-88 zapewnia także możliwość zdalnego nadawania komunikatów. Operator, który odczytuje tekst może znajdować się w odległości do 500 m od rozgłośni.

Rodzina rosyjskich pojazdów wojskowych określanych mianem rozgłośni elektroakustycznych (*ros. *zwukowieszczatielnaja stancija**) obejmuje także ZS-96.03. Rozgłośnia ta charakteryzuje się zasięgiem rozpowszechniania komunikatów, który nie przekracza 7 km. Moc głośników jest zależna od przyjętego trybu pracy i obejmuje zakres od 1485 W (tryb standardowy) do 2700 W (tryb zintensyfikowanego natężenia dźwięku). Czas pracy rozgłośni wynosi maksymalnie 2 godziny, a załogę (obsługę urządzeń) stanowi trzech żołnierzy.

Rosyjskie działania informacyjno-psychologiczne dysponują także mobilnymi zestawami drukarskimi (mobilnymi drukarniami) ATOF-97. Zestawy te dysponują możliwością drukowania arkuszy formatu A2 w ilości 6 do 12 tys. na godzinę oraz produktów psychologicznych w formacie od A5 do A3 – 2,5 do 7,5 tys. kopii na godzinę. Różnice ilościowe wynikają ze stopnia komplikacji i struktury graficznej drukowanych materiałów.

Podsumowanie

Przedstawiona w niniejszym opracowaniu analiza wskazuje generalnie na istnienie różnic między euroatlantyckim pojęciem działań psychologicznych a koncepcją rosyjskich działań informacyjno-psychologicznych. Przede wszystkim kluczowa jest kwestia przyjętych założeń ideologiczno-doktrynalnych. Działania psychologiczne to zasadniczo forma oddziaływania bazująca na wpływaniu na ludzkie reakcje, zachowania, postawy i przekonania w ramach dialogu pomiędzy nadawcą przekazu a jego odbiorcą, czyli w ramach transparentnego procesu komunikacji społecznej. Natomiast podstawowym założeniem działań informacyjno-psychologicznych jest realizacja przedsięwzięć z zakresu dezinformacji i propagandy. Odbiorca traktowany jest w tym przypadku jak przedmiot oddziaływania, a nie uczestnik aktu komunikacyjnego.

Zaprezentowane w niniejszej publikacji zróżnicowane sposoby postrzegania istoty działań prowadzonych w środowisku informacyjnym stanowią istotną przesłankę do przeanalizowania wyzwań stojących obecnie przed polskimi działaniami psychologicznymi oraz szerzej organami władzy państwowej i społeczeństwem. Wspomniane wyzwania powinny stanowić impuls do intensyfikowania rozwoju rodzimych działań z tego zakresu, w tym modyfikacji technicznej i strukturalnej oraz optymalizacji proceduralnej. Wydaje się to szczególnie istotne w kontekście aktualnie pojawiających się zagrożeń bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, którzy są poddawani wzmożonemu oddziaływaniu dezinformacyjno-propagandowemu, którego źródłem są ośrodki związane z geopolityczną koncepcją eurazjatycką. Stąd też istotne jest naukowe opracowanie interesującej nas tematyki, ale również odpowiednia edukacja społeczeństwa oraz wyczerpujące nas na podejmowane próby oddziaływania. Do tego niezbędne są sprawnie i rzetelnie działające środki społecznego przekazu.

STRESZCZENIE

Kluczowym elementem rosyjskich działań informacyjno-psychologicznych jest dezinformacja i propaganda. Dezinformacja odnosi się do pewnego rodzaju informacji, będącej w istocie jej przeciwieństwem. Propaganda jest natomiast kojarzona z praktyką okłamywania całych społeczeństw przez władze państwowe, szczególnie funkcjonujące w państwach totalitarnych. Rosyjskie działania informacyjno-psychologiczne mają długą tradycję sięgającą czasów Rosji Radzieckiej i są aktualnie niezwykle skutecznym narzędziem realizacji polityki zagranicznej oraz wewnętrznej władz Federacji Rosyjskiej. Siły zbrojne FR dysponują bardzo rozbudowanymi potencjałami umożliwiającymi prowadzenie tego typu działań.

Agnieszka Bień-Kacała, Tomasz Kacała

RUSSIAN PSYCHOLOGICAL & INFORMATION OPERATIONS

The key elements of Russian Psychological and Information Operations include disinformation and propaganda activities. Disinformation refers to a type of information which is, in fact, its opposite. Whereas propaganda is associated with

the practice of lying to the whole of society by the state authorities, particularly functioning in totalitarian states. Russian Psychological and Information Operations have a long tradition dating back to Soviet Russia and are currently an extremely effective tool for the implementation of foreign and internal policy applied by the government of the Russian Federation. The Russian armed forces have developed extended capabilities in this regard.

KEY WORDS: *disinformation, propaganda, Psychological Operations (PSYOPS), Information Operations (INFO OPS), subversion*

Bibliografia

- Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2014.
- Dobek-Ostrowska B., Frasz J., Ociepka B., *Teoria i praktyka propagandy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
- Dugin A., *Evrazijskij projekt i jego ukraińska problema* www.odnako.org/magazine/material/evrazijskiy-proekt-i-ego-ukrainskaya-problema (30.08.2016).
- Kacała T., *Dezinformacja i propaganda w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego nr 2 (24), Toruń 2015.
- Kacała T., *Działania psychologiczne w Siłach Zbrojnych RP*, wyd. AON, Warszawa 2014.
- Kacała T., *Military Leadership in the Context of Challenges and Threats Existing in Information Environment*, "Journal of Corporate Responsibility and Leadership" 2015, Vol. 2, Issue 1.
- Kacała T., *Podstawowe założenia koncepcji komunikacji strategicznej w Siłach Zbrojnych RP*, Kwartalnik „Bellona” 2015, nr 2 (681).
- Kacała T., *Współczesne działania propagandowe*, „Przegląd Wojsk Lądowych” 2010, nr 1 (031).
- Kacała T., *Współczesne działania psychologiczne – Stany Zjednoczone*, „Zeszyty Naukowe AON” 2014, nr 2 (95).
- Kula H. M., *Propaganda współczesna. Istota – właściwości*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Pratkanis A., Aronson E., *Wiek propagandy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Volkoff V., *Dezinformacja – oręż wojny*, Wydawnictwo Delikon, Warszawa 1991.

- Wrzosek M., *Dezinformacja jako komponent operacji informacyjnych*, Wyd. AON, Warszawa 2005.
- Wrzosek M., *Dezinformacja – skuteczny element walki informacyjnej*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 2(87).
- Zakaria F., *The Future of Freedom. Illiberal democracy at Home and Abroad*, New York 2007.
- Zaleśny J., *Duma Państwowa a Rząd w Federacji Rosyjskiej. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego*, Warszawa 2015.